

SUİTDER

SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Süleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences

Sayı/Issue	64-Aralık 2025 / 64-December 2025
Makale Bilgisi/ Article Info	Araştırma Makalesi / Research Article
Başvuru Tarihi/ Submitted Date:	1 Temmuz 2025 / 1 July 2025
Kabul Tarihi/ Accepted Date:	9 Kasım 2025 / 9 November 2025
Atıf/Citation:	Nükte, S. (2025). Daryush Shayegan'ın Doğu-Batı Karşıtlığı Üzerine Temel Fikirleri. <i>Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi</i> (64). 303-318
DOI:	10.35237/suitder.1731621
Benzerlik / Similarity: %	2

Daryush Shayegan'ın Doğu-Batı Karşıtlığı Üzerine Temel Fikirleri

Daryush Shayegan's Core Ideas on the East-West Dichotomy

Serdar NÜKTE*

Öz

Bu makalenin amacı, Daryush Shayegan'ın Doğu-Batı karşıtlığına yönelik düşüncelerini değerlendirmektir. Shayegan, iki uygarlık arasındaki kaotik durumu gelenek ve modernite üzerinden tahlil etmiştir. Shayegan'a göre, geleneği temsil eden Doğu düşüncesiyle moderniteyi simgeleyen Batı düşüncesi arasında aşılması güç bir zıtlık söz konusudur. Shayegan, bu zıtlıkta daha fazla zarar gören tarafın Doğu uygarlığı olduğuna inanmıştır. Shayegan, Doğu toplumlarının içinde bulunduğu durumu, düşünsel arka planında yer alan bir dizi kavram üzerinden anlamlandırmıştır. Fikrî zeminini de oluşturan bu kavramlar, yaralı bilinç, melez bilinç ve kültürel şizofrenidir. Shayegan'ın teorik ve pratik derinliğe sahip özgün kavramsallaştırmaları, içsel olarak Doğulu, dışsal olarak Batılı gibi yaşayan bireylerin algısal düzeyde yaşadığı karmaşıklığın anlaşılmasına katkı sunmuştur. Shayegan'a göre, zihin, geleneğin modernlikle karşılaştığı anda yaralı bilinç üretmektedir. İlerleyen aşamada, geleneksel ve modern değerlerin yamalandığı zihinsel parçalanma meydana gelmektedir. Bu evrede zihin, iki farklı düşünce arasında, yani melez bilinç altında tutarlı bir bütünlük oluşturmakta güçlük çekmektedir. Shayegan açısından bu safha, içselleştirilmemiş bir modernliğe karşılık gelmektedir. İki farklı kimliğin içinde yer alan melez bilincin hem Doğulu hem de Batılı gibi görünmesi, kültürel şizofreninin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yaşanan durum ne kadim kültürüne bütünüyle tutunmayı başaran ne de modernliği tamamiyle özümseyen bilişsel dağulmalara zemin hazırlamaktadır. Bu noktada makale, Shayegan'ın Doğu-Batı karşıtlığında düşünsel derinlere uzanan söz konusu sorunları irdelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Daryush Shayegan, Doğu-Batı karşıtlığı, Yaralı bilinç, Melez bilinç, Kültürel şizofreni

Abstract

The objective of this article is to critically assess Daryush Shayegan's perspectives on the dichotomy between Eastern and Western civilizations. Shayegan scrutinized the tumultuous interactions between

* Doktora Öğrencisi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE, E-Posta: serdar.nukte@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8373-7128>, ROR ID: <https://ror.org/017v96566>

these two cultural spheres through the lenses of tradition and modernity. He posited that there exists an insurmountable dichotomy between Eastern thought, emblematic of tradition, and Western thought, representative of modernity. Shayegan contended that Eastern civilization bears the greater burden in this dichotomy. He interpreted the predicament of Eastern societies through a series of conceptual frameworks rooted in his intellectual background, namely wounded consciousness, hybrid consciousness, and cultural schizophrenia. Shayegan's original conceptualizations, characterized by both theoretical and practical depth, have significantly contributed to understanding the complexities faced by individuals who internally identify as Easterners while externally adopting Western identities at a perceptual level. According to Shayegan, the encounter between tradition and modernity engenders a wounded consciousness. Subsequently, a phase of mental fragmentation ensues, wherein traditional and modern values are superficially amalgamated. During this phase, the mind struggles to synthesize a coherent whole from these disparate thoughts, resulting in a hybrid consciousness. Shayegan argued that this phase corresponds to an uninternalized modernity. The existence of a hybrid consciousness, straddling both Eastern and Western identities, precipitates the emergence of cultural schizophrenia. This condition fosters cognitive disintegration, wherein individuals neither fully adhere to their ancient cultural heritage nor wholly assimilate modernity. This article endeavors to explore these issues, delving into the intellectual depths of Shayegan's analysis of the East-West conflict.

Keywords: Daryush Shayegan, East-West dichotomy, Wounded consciousness, Hybrid consciousness, Cultural schizophrenia

GİRİŞ

Shayegan, Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığı arasındaki açmazı, Batı uygarlığının seküler yapısıyla Doğu uygarlığının metafizik yönü üzerinden anlamlandırmaya çalışmıştır. Shayegan, iki uygarlık arasındaki uyumsuzluğu, yalnızca tarihsel gerçekler üzerinden değil, zihinsel düzeyde de temellendirmiş bir düşünürdür. Shayegan'ın bu düşünsel mirası, her iki uygarlığın hem kendi anlam evreninde hem de bütünsel bir çerçevede anlaşılması için önemli perspektif sunmaktadır. Shayegan, entelektüel birikimini inşa ederken farklı kültürlerle ve dinlerle empati kurmaya çalışmıştır (Ayoobi ve diğerleri, 2021, s. 119). Shayegan'ın bir kültür teorisyeni olarak tanımlanmasının nedeni, kültürel meselelerin felsefi düşünceler açısından büyük önem arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Keza, kültürel çatışma ve kimlik konuları üzerine ortaya koyduğu fikirler, küresel düzeyde yankı uyandırmıştır (Fazali ve Nazari, 2019, s. 343). Ancak Shayegan, her ne kadar bir kimlik düşünürü olarak öne çıksa da fikirlerini özel kılan asıl etken, Doğu uygarlığının kimliğinin özgün yanlarını ortaya çıkarması olmuştur (Jeshvaghani, 2024, s. 178). Shayegan, aynı zamanda hiçbir dönem hayranlıkla bakmamakla beraber, Batı uygarlığını da yakından tanımış bir fikir insanıdır (Gharayagh-Zandi, 2005, s. 86). Nitekim, Henry Corbin'in öğrencisi olan Shayegan, Batı uygarlığını tenkit eden entelektüeller arasında önemli bir yer tutmaktadır. Doğu-Batı sorunsalına yönelik fikirleri, felsefi düzeyde formüle edilmiş özgül tarafları içinde barındırmaktadır (Boroujerdi, 2001, s. 197). Bu nedenle, Shayegan'ın öne sürdüğü görüşler, geçmişten bu yana dünya sahnesinde kilit rol oynayan Doğu-Batı karşıtlığı konusu üzerinden analiz edilmelidir.

Shayegan'a göre Doğu uygarlığı ne Batı düşüncesinin merkezine yol almayı başaramamış ne de kendi ulusal hatırasına sahip çıkabilmiştir. İki merkezden uzaklaşma hâliyse Doğu toplumlarını her türlü mutasyona hazır hâle getirmiştir (Shayegan, 2008, s. 20). Shayegan'a göre bu durum, Doğu toplumlarının Batı uygarlığı tarafından dayatılan değerlerin saldırısı karşısında aşılı bir bilince sahip olmamasından kaynaklanmıştır. Doğu uygarlığının tehlikelere karşı aşılı olmaması, yani bağımsızlığının düşük olması, söz konusu mutasyonu tetikleyen bir etken olmuştur (Shayegan, 2008, s. 159). Doğu toplumlarının mutasyona açık hâlleri, bilinçlerinin yaralanmasına yol açmıştır. O hâlde, yaralı bilinç durumu, tarihte geri kalmış ve değişim konusunda devingen görünüm sergileyememiş toplumlarda ortaya çıkan zihin çarpıklıkları olarak görülmelidir. Bu adlandırma biçimi, geleneğin hâlâ düşünce sisteminde önemli yer tuttuğu Doğu uygarlığının, modernliği

sindirmekte yaşadığı zorluk anlamına gelmektedir (Shayegan, 2017, s. 9). Kendini gösteren bu güçlük, kültürel şizofreni adıyla ifade edilebilecek bir problemin doğmasına yol açmaktadır. Üstelik bu sorun, yalnızca Doğu toplumlarına özgü bir durum olarak kendini göstermektedir. Ancak, Doğu toplumlarının özelliği hâline gelen kültürel şizofreni durumu, içerdiği gerçek anlam üzerinden irdelenmelidir. Çünkü, kültürel şizofreninin sadece biçimlerde meydana gelen kaotik bir parçalanma olduğu sonucuna varmak doğru bir yaklaşım değildir. Kültürel şizofreni, daha çok içselleştirilmemiş iki bilinç düzeyinin kesişim noktasında ortaya çıkan bir gerçeklik olarak düşünülmelidir (Shayegan, 2016, s. 164). Bu kesişim noktası, Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığı arasındaki alışverişin eşit düzeyde gerçekleşmediğini ve daha çok Doğu uygarlığının kimliğinin çözülmesiyle neticelendiğini göstermektedir (Göle, 2016, s. 45). Dolayısıyla da Shayegan, Doğu uygarlığının hem Batı kültürünü hem de kendi kültürünü tanımadığını ifade ederek bu toplumların kimlik kaybı sorunuyla karşı karşıya kaldığını dile getirmiştir (Tıgılı, 2017, s. 299).

Doğu toplumlarında meydana gelen iki bilinç hâli, melez fikirlerin doğmasını beraberinde getirmiştir. Dikkat çekici olan, ortaya çıkan melez fikirlerin tümüyle ideolojikleştirilmiş düşünce biçimlerinden oluşmuş olmasıdır. Başka bir ifadeyle, Batı uygarlığıyla kurulan temaslar, arka planını ideolojik zeminin oluşturduğu melez bilinç hâlleri üretmektedir. Vurgulanması gereken, melez bilinçlerin, bütünüyle sahte bilinç görünümünde gerçekleşmesidir (Shayegan, 2016, s. 18). Aslında bir tür kurgu alanından ortaya çıkan bu melez formlar, arada kalmışlık bölgesinden türeyen mutant biçimlerden oluşmaktadır (Shayegan, 1999, ss. 161-162). Shayegan, bu durumun bireylerin tahayyül yetisiyle ne derece bağlantılı bir konu olduğunu çözümlemeye çalışmıştır. Entelektüel yaklaşımının merkezine bilinç temasını yerleştirerek düşünsel derinliğini bu kavram etrafında inşa etmiştir.

Shayegan, “neden bizim bilincimiz yok?” sorusuna, “bilincimiz yok, çünkü, seçme hakkımız yok” cevabını vermiştir (Shayegan, 2008, s. 53). Shayegan, bir adım daha ileri giderek o hâlde, “bir çıkmaza girdiğimiz sonucuna mı varmalı, yoksa Doğulu tavrımızı takınıp bu da geçer ya hu mu demeliyiz?” sorusuna ise “hayır, bu da geçer ya hu demek derdimize derman olmayacaktır. Çünkü bu da geçmeyecektir” yanıtını vermiştir (Shayegan, 2008, ss. 57-58). İşte bu yüzden, Shayegan’a göre Doğu toplumları, cevaplanması elzem bir dizi soru üzerinden harekete etmelidir. Bu sorular, Doğu toplumlarının maruz kaldığı iki arada bir deredelik durumunun yeni dünya düzeniyle nasıl bütünleşebileceği, felsefeyi ve sanatı, Batı düşüncesinin yörüngesi dışına nasıl çıkarılabileceği ve Doğu toplumlarının küresel bir uygarlıkta nasıl bir rol üstlenebileceği konularıdır (Shayegan, 2014, s. 16). Dolayısıyla Shayegan, Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığı arasındaki sorunsalı, yalnızca pratik perspektifte değil, felsefi düzlemi de içeren bir tartışma alanı olarak değerlendirmiştir.

1. Shayegan’da Doğu-Batı İkileminin Neliği

Günümüz dünyası, birbiriyle uzlaşmayan kültürlerin birlikte yaşadığı mozaik bir sahneye dönüşmüştür. Her türlü kültürel unsurun içinden çıkılması güç bir bohça şeklini andırması, bunun önemli bir göstergesidir (Shayegan, 2014, s. 78). Bu manzaranın dikkat çekici temel unsurlarından biri, kendi bakış açısını tüm dünyaya dayatmaya çalışan Batı uygarlığıdır (Shayegan, 2016, s. 17). Batı uygarlığının benimsediği tavır, her şeyin Batı düşünce sisteminin soyağacından ve yine onun genetik sürekliliğinden kaynaklandığına dair bir inancın doğmasına yol açmıştır. Bu durum, yeryüzünde dikkat çekici diğer bir unsur olan Doğu uygarlığının her şeyin kendisine kapalı olduğu fikrinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur (Shayegan, 2016, s. 192). İki uygarlık arasında, zihinsel düzeyde somutlaşmış epistemolojik bir ayrım söz konusudur. Üstelik, meydana gelen farklılık, kurnazca derinlere işlenen iletişimsizlik nedeniyle bir tür sağırlar diyalogu hâline dönüşmüştür (Shayegan, 2016, s. 17). Shayegan açısından Doğu-Batı karşıtlığını anlamamanın yollarından biri, iki uygarlık arasında “sağırlar diyalogu”na dönüşen bu iletişimsizliğin tartışılmasından geçmektedir. Bu yüzden Shayegan’a göre, dünya tarihinde derin iz bırakan iki uygarlık arasındaki ilişki netleştirilmesi gereken bir meseledir.

Dünya üzerinde insanlığın büyük bölümü, bilim ve teknik çağının beraberinde getirdiği kültürel dönüşümün dışında kalmıştır. Bu toplumlar, bilimsel gelişmenin, ilerlemenin ve sarsıntının

Daryush Shayegan'ın Doğu-Batı Karşıtlığı Üzerine Temel Fikirleri

sebepler olduğu krizlerin gerçek anlamını tanımakta güçlük çekmiştir. Batı egemenliği, Doğu toplumlarının üzerine ilk zamanlar sömürgecilikle, ilerleyen aşamada da kitlesel düzeyde gerçekleşen Batılılaşmayla bir çığ gibi çökmüştür. Doğu uygarlığı, Batı egemenliğinin bir sonucu olarak da tarihin hareket çizgisine katılım sağlayamamıştır (Shayegan, 2016, s. 192). Dolayısıyla, Doğu uygarlığı, zaman döngüsüne ev sahipliği yapan dünyada, söz konusu döngünün seyircisi konumunda yer almıştır (Shayegan, 2008, s. 154). Shayegan, açınsından yaşanan hadise, yani Doğu uygarlığının Batı tarihinin gerisine düşmesi, kendi felaketini hazırlayan bir netice olmuştur (Boroujerdi, 2001, s. 205). Nitekim Shayegan, bu durumu, "Asya ve Afrika uygarlıklarının çocukları olan bizler, üç yüzyıldır tarihte tatildegiz" sözleriyle nitelmiştir (Shayegan, 2017, s. 23). Çünkü Doğu uygarlığı, tarihin kendisiyle olan randevusunu kaçırmış bir uygarlıktır. Bu yüzden de tıpkı uzakta olanın çoğu kez doğrudan haksız kabul edilmesi gibi, Doğu uygarlığı da tarihin seyir çizgisinden uzaklaştığı için bütünüyle haksız pozisyonunda değerlendirilmektedir (Shayegan, 2017, s. 26). Shayegan'a göre, Doğu uygarlığına yönelik ortaya sürülen saptamalar, kendi tarihsel birikimi üzerinden değerlendirilmelidir. Bunun için, Doğu uygarlığının Batı karşıtlığı kimliğinin hangi argümanlara dayandığı konusu üzerinden hareket edilmelidir.

Doğu uygarlığının en dikkat çekici niteliklerinden biri, tarihî kaderlerindeki birlikteliklerini her şekilde muhafaza etmeyi başarmış olmalarıdır. Üstelik bu birliktelik, söz konusu toplumların dinî ve felsefî olmak üzere bazı alanlarda birbirinden farklılaşmasına rağmen gerçekleşmiştir. Burada ortaya çıkan soru, Doğu uygarlığının Batı egemenliğinin indirgemeci metodu karşısında kolektif yapısını sürdürmeyi nasıl başardığı konusudur. Sorunun altında yatan cevap, Doğu uygarlığının benzer bakış açısına sahip toplumlardan oluştuğu gerçeğine dayanmaktadır. Doğu toplumları, köken, insan ve doğa konularına yönelik özdeş görüşlere sahiptir. Zira Doğu toplumları, her türlü ilişki için gerekli ilke olan maddî ve manevî güçlerin eşitliğiyle inançların yapısal benzerliği meselelerinde düşünce birliği içinde olmuştur. Doğu toplumlarının dönem dönem birbiriyle güçlü anlaşmazlıklar içine düşmesi ve bu anlaşmazlıkların kimi zaman fetihlerle sonuçlanan boyutlara ulaşması, yine de bu müşterek yapının yozlaşmasında yeterli olmamıştır. Gerçekten de tarihsel açıdan Doğu toplumları arasında ortaya çıkan savaşlar, hiçbir zaman değerler üzerinde bir dönüşüme yol açmamıştır. Dahası, yaşanan mağlubiyetler, çoğu zaman yeniden dirilmeleri beraberinde getirmiştir. Fetihlerde egemenliğini ilan eden uluslar, dikkat çekici şekilde yenilen milletlerin kültürü içinde zamanla yok olmuştur. Moğolların Çin, Hindistan ve İran coğrafyasında egemen bir kültür hâline gelememesi, yani yerleşik kültür içinde erimiş olması, bu durumu kanıtlayan aydınlatıcı bir örnektir (Shayegan, 2008, ss. 167-168). Fakat, Doğu toplumlarının Batı uygarlığıyla karşılaşması, istisnai bir duruma işaret etmektedir. Bu karşılaşma, yeniden bir dirilişe değil, aksine derin bir tarihsel kesintiye sebep olmuştur. Ortaya çıkan durum, Batı uygarlığının zihnî yapısından kaynaklanmıştır. Çünkü, Batı uygarlığı hem basit bir zaferle yetinmeyen hem de iktidar olma hırsını bilincinde gizli tutan bir uygarlıktır. Zihninde yer edinen egemen olma arzusunun bir sonucu olarak da Doğu toplumlarının geleneksel yapısını kökten değiştirme yoluna gitmiştir (Shayegan, 2008, s. 170).

Batı egemenliği, birkaç yüzyıldır yatağından taşmış görüntüsüyle sürekli arayış içinde olan hareketli bir uygarlığın ürünüdür. Batı uygarlığı için yerküre üzerindeki her bir neden, sorgulanmaya ve araştırılmaya değer görülmektedir. Tüm konular dikkat çekici bulunduğu için her şey incelenmesi gereken bir unsur olarak addedilmektedir. Herhangi bir meselenin masaya yatırılması için yeterli bir koşul aranmamaktadır. Dolayısıyla da Batı uygarlığı, yeryüzünde misafir izleyici konumunda olmaktan şikâyetçi bir yapıya sahiptir. Bu nitelikler, yani merak, dikkat ve açık sözlülük, Batı uygarlığının renkli, zengin ve derin bir görünüm kazanmasını sağlamıştır (Shayegan, 2008, ss. 102-103). Bu özelliklere zamanla eklediği diyalektikçi ve pragmatist özellikleriyle de yerküredeki tüm fikirler üzerinde virtüöz ustalığıyla oynamaya başlamıştır (Shayegan, 2016, s. 165). Shayegan, burada Batı uygarlığının değişimin ısrarına karşı benimsediği tutuma vurgu yapmaktadır. Ancak, söz konusu olan Batı uygarlığının bu niteliğinin Doğu uygarlığıyla hangi çizgide ilişkilendiği gerçeğidir.

Batı uygarlığının teknik keşifleri, mekanik oyunculukları ve şeytanî uzmanlıkları, Doğu uygarlığı açısından ilk zamanlar hayranlıkla değerlendirilmiştir. Top, tüfek ve gemi gibi icat ettikleri nesnelere, Doğu uygarlığı tarafından şaşırtıcı bir ilgiyle takip edilmiştir. Öyle ki, Batı uygarlığının tekniğine ilişkin ilgi, kendisinin Doğu toplumları tarafından başlangıçta misafirperverlikle kabul edilmesini sağlamıştır. Gerçekten de bu dönemlerde Doğu toplumları, Batı uygarlığına karşı oldukça kibar bir tutum benimsemiştir. Ne var ki, Batı uygarlığı, Doğu uygarlığının tefekküre daldığı zaman diliminde kurnazlık içinde Doğu toplumlarının yıkımını hazırlamıştır. Açgözlülükle, Doğu uygarlığının dillerini öğrenmeye, göreneklerini incelemeye ve antropoloji yapmaya koyulmuştur. Böylelikle, her bir Doğu toplumu, Batı uygarlığı nazarında tıpkı aletleriyle gözlem yaptıkları nesnelere gibi inceleme konusu hâline gelmiştir (Shayegan, 2017, s. 24). Batı uygarlığının bu tutumu, kendisine yönelik yaygınlaşan olumlu bakış açısının tersine dönmesine neden olmuştur. Çünkü Doğu toplumları, Batı uygarlığının kendilerinin en sağlam dayanağı olan geleneksel eğilimlerini saptırma amacıyla olduğunu anlamıştır. Üstelik, göreneklerinden uzaklaşmalarının kendilerini Batı uygarlığının siyasî ve kültürel açıdan bir tür köleliğe dönüştüreceği kaygısı gün yüzüne çıkmıştır. Böylelikle ilk zamanlar, yeni bir paradigma olarak kabul edilen Batı düşüncesi, Doğu uygarlığı açısından artık maddî ilerlemesinin yardımıyla kendilerini ele geçirmeyi hedefleyen bir tür egemenlik mücadelesi olarak addedilmiştir (Shayegan, 2017, ss. 13-14). Nitekim zaman, yerküre üzerinde müstesna bir zihniyet olarak Batı uygarlığının, Doğu düşüncesinin manevî birikimini adım adım yok etme girişiminde bulunduğunu göstermiştir (Shayegan, 2008, s. 15).

Doğu uygarlığının tarihsel sahneden uzak kalmasının nedeni, kendisini Rönesans dönemiyle başlayan bilimsel ve teknik düzeydeki gelişmelere kapatması olmuştur (Shayegan, 2016, s. 18). Nitekim, Batı uygarlığı tarafından kuşatılan olgular, Doğu düşüncesiyle uyumlu olmadığı için Doğu toplumları yabancı öğeleri anlamakta zorluk yaşamıştır (Shayegan, 2008, s. 90). Doğu uygarlığının tarihsel gerçekliği kavrama konusundaki yaşadığı güçlük, tarihî olan her şeyin Batı düşüncesinin silsilesi olarak kabul edilmesine yol açmıştır (Shayegan, 2016, s. 235). 17. yüzyılda, Doğu uygarlığının mensubu olan Hindistan, Çin ve İran gibi toplumların maruz kaldığı kültürel kesinti, bu durumu kanıtlayan önemli bir örnektir. Gerçekten de bahsi geçen kadim kültürler, sözü edilen dönemde hiçbir şey üretemez hâle gelmiştir (Shayegan, 2017, ss. 48-49). Benzer şekilde, İslâm uygarlığı da yeni zamanların modernliğini inşa eden önemli gelişmelerin dışında kalmıştır (Shayegan, 2017, s. 30).

Sorulması gereken, dünya düzenini sarsan yeni çağda Doğu toplumlarının ne gibi bir pozisyon tercih ettiği konusudur (Shayegan, 2015, s. 15). Doğu uygarlıkları, 18. yüzyılın sonundan itibaren derinden hissedilmeye başlanan ve 19. yüzyılda gittikçe artan Batı etkisi karşısında cevap vermekte zorluk yaşamıştır. Bu durum, Doğu düşüncesinde ortaya çıkan köhneleşmenin daha da artmasına zemin hazırlamıştır. Neticede de Doğu uygarlığı, Batı düşünce sisteminin kuşatması altında kalmasının bir sonucu olarak içine kapanmıştır (Shayegan, 2017, s. 49). Dolayısıyla, Doğu uygarlığının öne çıkan köklü toplumlarının gerilemeye başlaması, aralarındaki verimli karşılaşmaların da son bulmasını beraberinde getirmiştir. Böylelikle, eski zamanlarda yaşanan yetkin sentezlenmeler dönemi sona ermiştir. Doğu toplumlarının her biri, birbirinden tecrit olarak gözünü Batı uygarlığına çevirmiştir. Bu sürecin devamında da tarihten çekilerek, bekleme evresine geçiş yapmıştır. Kendisini yeniliğe kapatan Doğu toplumları, tıpkı atalarından kalma koleksiyonlarını gizlice satışa çıkararak aristokrat aileler gibi birikimlerini harcamaya yönelmiştir (Shayegan, 2017, s. 55). Yeniden üretme yoluna girdikleri alanlar, atalarından kalma kimi davranışları daha çok taklit yoluyla yaşatma çabalarıyla sınırlı kalmıştır (Shayegan, 2017, s. 49). Shayegan açısından önemli olan, manevî birikimlerinin güçlü bir ilham kaynağı olmasına rağmen, Doğu toplumlarının neden yeniliği reddedip edilgen bir tutum benimsediği konusudur.

Doğu toplumlarının yenilik meselesine ilişkin tutumu, reform düşüncesine nasıl bir anlam yükledikleri konusu üzerinden yorumlanmalıdır. Reform girişimleri, her şeyden önce zihniyetin başlı başına elden geçirilmesi anlamı taşımaktadır. İçerdiği bu anlamıyla da alışkanlıkları sarsan ve şeylere yönelik bakışları alt üst eden bir gerçeklik olarak düşünülmektedir. Bu yüzden, Doğu

Daryush Shayegan'ın Doğu-Batı Karşıtlığı Üzerine Temel Fikirleri

uygarlığı açısından atalardan kalma dirençler, bir tür sığınak olarak kabul edilmiştir. Kemikleşmiş eski modellerin baskılarına karşı çıkmak, cüretkâr reformların meydana getireceği düzensizliklere karşı mücadele etmekten çok daha kolay görülmüştür. Alışagelmiş yapının yıllanmış işleyişleri, kaderin bir parçası hâline gelmiştir. Evcilleştirilmiş bir umutsuzlukla birlikte yaşamak, vaatlerde bulunan belirsiz umutlarla tat almaktan görece daha basit bir yol olarak benimsenmiştir (Shayegan, 2017, s. 159). Ne var ki Shayegan'ın "insan sığınaktayken, kimsenin önünde kendini haklı çıkarma ihtiyacı duymaz" sözleri, Doğu uygarlığının, Batı egemenliği karşısındaki edilgenliğini içselleştirdiğini ve bu tutumu bir çıkar yol olarak benimsediğini ortaya koymaktadır (Shayegan, 2017, s. 164). Shayegan tarafından ortaya atılan bu görüş, Doğu-Batı mücadelesinin arkasında yatan temel etkenlerden biri olarak görülmelidir.

Shayegan'a göre, düşünce tarihi içinde iki farklı olgunun karşılaştığı her eşikte, yeni olanın kendisinden öncekini bastırma yoluna gitmesi, ortaya çıkan manzarayı daha anlaşılır kılmaktadır (Shayegan, 1999, s. 155). Görüş açısı egemen hâline gelen Batı düşüncesiyle onun egemenliği karşısında pasif görüntü sergileyen Doğu uygarlığı arasındaki ilişki, bahsi edilen durumu betimleyen anlamlı bir örnektir. Fakat Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığı arasındaki ilişkinin somut hâlini yansıtan bu tablo, farklı bir neticenin şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Batı uygarlığının itici kaynağına alternatif bulunamayışı, Doğu düşüncesinde zihinsel bir felci beraberinde getirmiştir. Doğulu fikriyatın yakalandığı zihinsel felçlik, yaratıcı güçlerin her alanda duraklamasına ve düşünce yollarının tıkanmasına neden olmuştur (Shayegan, 2008, s. 62). Bugün, Doğu dünyasında Batı düşüncesinin çoğu kavramının indirilmiş bir âyet hükmünde değerlendirilmesi, bu eğilimin dikkate değer bir belirtisidir. Batı merkezli fikirlerin sorgu süzgecinden geçirilmeden onaylanması, Doğu düşüncesinin analitik akıl yürütme becerisinden yoksun olduğunu göstermektedir. Oysa bunun anlamı, yani soru sormaktan kaçınma hâli, Batı düşüncesinin değerlerini benimsemek anlamı taşımaktadır. Nitekim, Doğu toplumlarının Batı düşüncesini simgeleyen değerleri zımnen içselleştirmesi, aslında kendi inançlarını eskimiş ve miadı dolmuş kabul ettiğinin de somut bir yansıması olarak görülmelidir (Shayegan, 2008, s. 16). Burada ortaya çıkan şey, bir olguya olan aşırı bağlılığın, her zaman başka bir olgudan kopuşa zemin hazırlamasıdır. Ancak sorun, bu koşullar altında şekillenen olguların daha çok hamlıktan ve safdillikten beslenen bir sürece evrilmesidir. Eleştiri duygusunun ölümüne yol açan böylesi durumlar, kuşkunun imana, umudun ise kehanete dönüşmesini beraberinde getirmektedir (Shayegan, 2008, ss. 61-62). Shayegan'ın izah etmeye çalıştığı anlam, Doğu uygarlığının Batı egemenliği karşısında neden tepkisiz bir görünüm sergilediğinin cevabını oluşturmaktadır. Shayegan'ın bakış açısında bu durum, Doğu uygarlığının kabullenici yaklaşımının zihinsel düzeyde ne gibi neticelere yol açtığı konusunda yakından ilişkilidir. Shayegan, Doğu uygarlığının Batı egemenliği karşısındaki eylemsizlik hâlinin etkileşim noktaları üzerinden nasıl şekillendiğini anlamlandırmaya çalışmıştır.

Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığı arasında kurulan her temas alanı, bir dünyanın başka bir dünyaya yansımasıyla sonuçlanmaktadır (Shayegan, 2016, s. 18). Kendi içinde bir tür yanılısıma olan bu durum, geleneğin Doğulu içeriğinin bilinçsiz şekilde Batılılaştığı alan üzerinden biçimlenmektedir (Shayegan, 2016, s. 235). Shayegan, iki uygarlığın karşıtlığında meydana gelen düşünsel düzeydeki açmazı şu sözlerle dile getirmiştir:

"Her şeyin taslak halinde olduğu; varlığın tözü boşaltmadığı gibi yükseldiği, tutkular ve heyecanlarla dolup taşıdığı bir dünyaya aittir; başka kültür olmak üzere henüz hiçbir şey dışavurulumamıştır burada, Batı'da insanın içi boşluğu ve içerik noksanlığından her tarafta simülasyonlar halinde kendini tekrarlayan mamulatin köhneleşmesi vardır; Doğu'da ise kurumların boşluğu ve her yerde onu yiyip bitiren bir kolektif hafıza tarafından, yani bir varlık artışı tarafından, köşeye kısırılan Homo magus (büyülü insan) vardır" (Shayegan, 2014, ss. 44-45).

Shayegan, burada Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığı arasındaki uzlaşmazlıkta farklı bir konuya parantez açmıştır. Shayegan'a göre bugün, insanlığın büyük bir bölümü tarihin kendileri üzerinde kurduğu egemenlikten kurtulmaya çalışmaktadır (Shayegan, 1984, ss. 396-397). Bunun anlamı, Batı uygarlığının da tıpkı Doğu uygarlığı gibi güçlü bir açmazın içinde olduğu gerçeğidir. Ancak, her iki

uygarlığın mevcut sorunlara yönelik yaklaşımında bir farklılık söz konusudur. Batı uygarlığı, kaygı verici bulduğu mevcut hâlini engin bir uyanıklıkla aşma çabasıdadır. Bunun aksine Doğu uygarlığı, içinde bulunduğu durum vahametini kavramakta güçlük çektiği için büyük bir gaflet içindedir (Shayegan, 2008, s. 88). Çünkü, Doğu uygarlığının metafizik perspektifinde meydana gelen bozulmalar, maruz kaldığı koşulların anlaşılmasına engel oluşturmaktadır (Shayegan, 1984, ss. 396-397). Bunun tercümesi, Doğu uygarlığının en temel dramının ne olduğu sorusunun da yanıtı olarak düşünülmelidir. Bu durum, Doğu toplumlarının temel karakteristiği hâline gelen bilinçsiz olma özellikleridir (Shayegan, 2016, s. 18). Üstelik, Doğu uygarlığının Batı egemenliği karşısındaki bilinçsizliği, kendisinin tarihî kaderini de belirleyen bir etken olarak görülmelidir (Shayegan, 2008, s. 16). Shayegan'ın metafizik zihnin zedelenmesi üzerinden iki noktanın varlığına vurgu yaptığı görülmektedir. Bunlar, Doğu uygarlığının Batı uygarlığı karşısındaki bilinçsizliği ve bu bilinçsizliğin kendi tarihsel çizgisindeki oynadığı roldür. Shayegan açısından sarmal bir yapıyı andıran bu devingen çıkmaz, Doğu toplumlarının içinde bulunduğu döngüyü anlamaya katkı sunmaktadır.

Doğu uygarlığının Batı düşüncesinin tehditlerine karşı direnecek güçten yoksun olması, kısır bir döngünün oluşmasına zemin hazırlamıştır (Shayegan, 2008, s. 159). Doğu uygarlığının karşı koyma yetisinin zayıflığı, edilgenliğe neden olan düşünce donukluğunun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Düşüncede meydana gelen bu donukluk, yani fikriyatın hissizleşmesi ise bir tür kabul ediş olarak görülmelidir. İfade edilen her etken, en nihayetinde teslim olma süreciyle neticelenmektedir. Doğu toplumlarının Batı uygarlığı karşısında sürekli olarak gafil avlanması, teslim olmanın bir sonucu olarak değerlendirilmelidir (Shayegan, 2008, s. 91). Fakat, Doğu toplumları açısından gafil avlanmanın en ürkütücüleri, en gözle görünmez olanları olmuştur. En örtük şekilde varlık gösteren bu hâller, düşünsel ve ruhsal alanda yaşanan mutasyonlardır (Shayegan, 2008, s. 94). Doğu uygarlığına mensup bireyin mutasyona uğradığını gösteren temel noktalar, bir taraftan bilinçaltındaki kalınlardan ötürü hâlâ Doğu insanına benzemesi, diğer taraftan da Batılı insan gibi tüketmeye talip olması ve onun yaygın değerlerine rağbet göstermesidir. Doğu kökenli toplum üyelerinin ne Doğulu ne de Batılı insanın aynası konumunda yer alması, bu dönüşüm sürecinin doğal bir neticesi olarak görülmelidir (Shayegan, 2008, s. 150). Shayegan, belki de bu nedenle, "bugün sözcüğün tam anlamıyla Doğulu kültürler olduğunu düşünmüyorum" demiştir (Shayegan, 2014, s. 46). Çünkü, Doğu toplumlarının günümüzdeki konumları incelendiğinde her birinin fetret dönemi içinde olduğu görülmektedir (Shayegan, 2008, s. 15). Bu fetret döneminin yok edici sonuçları, Doğu uygarlığında katmerli bir vehim şeklinde kendini göstermektedir (Shayegan, 2008, s. 89). Doğu toplumlarının yakalandığı katmerli vehim, güçlü bir paradoksu içinde barındırmaktadır. Doğu düşünsel geleneğine bağlı bireyler hem Batı düşüncesini denetim altında tuttuğuna hem de kültürel özgünlüğünü muhafaza ettiğine inanmaktadır (Shayegan, 2008, s. 56). Shayegan, Doğu düşünce çizgisine ait bireylerde katmerli bir vehim olarak tezahür eden durumun zihinsel yansımalarını şu sözlerle yazıya dökmüştür:

"Bir yandan Batı düşüncesinin niteliğini tanıdığımızı, onu dizginlediğimizi ve bunlar arasından bizim kültürel mirasımıza uygun olan öğeleri seçtiğimizi sanıyor, bir yandan da kendi kültürel kimliğimizi koruduğumuzu düşünüyoruz. Oysa, eldeki ipuçları, şimdiye dek birisini ötekine feda ettiğimizi ve Asya uygarlıkları söz konusu olduğunda Batı düşüncesinin saldırganlığına karşı ulusal hatranın direnme gücüne sahip olmadığımızı gösteriyor. Bu katmerli vehmin iki şekilde ortaya çıktığını görürüz: Batılılaşma ve kendine yabancılaşma. Katmerli vehim, bir olgunun iki yüzü olduğu gibi (Batı'nın tarihî kaderini ve kendi geleneğimizin niteliğini bilmeme), Batılılaşma ve kendine yabancılaşma da bunun iki şekilde ortaya çıkışı sayılabilir" (Shayegan, 2008, s. 19).

Ancak, Shayegan açısından Batılılaşma konusu, kendi gerçekliği içinde değil, aksine yanlış çözümlenme üzerinden anlamlandırılan bir sorunsal hâline dönüşmüştür. Çünkü Batılılaşma, pek çok kimsenin sandığı gibi Batı'yı tanımak değil, tersine kişinin kendisine yabancılaşması olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, Batılılaşmanın altında yatan husus, Batı düşüncesinin asıl niteliğinin bilinmemesi olarak yorumlanmalıdır (Shayegan, 2008, s. 20). Başka bir ifadeyle, Batılılaşma, yer küredeki en egemen ve en saldırgan dünya görüşünün başat öğelerinden habersiz

Daryush Shayegan'ın Doğu-Batı Karşıtlığı Üzerine Temel Fikirleri

olmak anlamına gelmektedir. Bu bilgisizlik, mevcut durumun dış yüzüyle özünün karıştırılmasına yol açmaktadır. Batı uygarlığına yönelik bilgi eksikliğinin en üzüntü verici sonucu, bu durumun Doğu uygarlığının tarihî kaderini yönlendiren önemli bir etken olmasıdır (Shayegan, 2008, ss. 58-62). Doğu uygarlığının yapısının kökten değişerek ulusal hatırasının yok olması, bu gerçeği ortaya koyan belirgin kanıtlardır (Shayegan, 2008, s. 87). Shayegan'ın perspektifinden tehlikeli kabul edilen şey, Batı uygarlığını tanıdığını düşünen bireylerin, aslında Batılılaşma'ya dair farkındalıktan yoksun hâlleridir.

Shayegan'ın analizlerinde Batılılaşma, yalnızca, Batı uygarlığını bilmemek ve kendi tarihinden uzaklaşmak değil, mensubu olduğu uygarlık kültürüne de yabancılaşmak anlamına gelmektedir (Shayegan, 2008, s. 61). Ne var ki yabancılaşmanın bu türü, kültürel düzeyde iç kapanıklığa yol açan önemli bir sorunsaldır (Shayegan, 2008, s. 166). Nitekim Shayegan, Doğu toplumlarının içine düştüğü tabloyu, "kültürel bir inzivaya çekilerek, kendilerinden uzaklaştılar, birbirlerinden ise daha da uzağa düştüler" sözleriyle vurgulamıştır (Shayegan, 2008, s. 171). Oysa geçmişte, Doğu toplumları arasında ortaya çıkan fikir çatışmaları, bir yabancılaşmaya değil, aksine müşterek düzeyde yaratıcı fikirlerin doğmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumu kökten değiştiren hadise, Doğu toplumların her birinin Batı uygarlığını bir tür Kâbe gibi, yani umut kapısı olarak kabul etmesi olmuştur (Shayegan, 2008, ss. 165-166). Dolayısıyla, Doğu uygarlığının tarihî kaderine yönelik her temel soru, geçmişte sahip olduğu kader birliğinin zedelenmesi üzerinden okunmalıdır. Doğu toplumlarının geçmişteki uyumlu beraberliğinin tahribata uğraması, birbirine artık Batılı bakış açısıyla yaklaşmalarının bir ürünü olarak yorumlanmalıdır (Shayegan, 2008, ss. 21-22). Bu durum, Shayegan'ın kuramsal çerçevesinde, iki sahte bilinç olarak da tanımlanan bir sorunsaldır:

"Öyleyse 'Batılılık' nihai olarak doğru değerlerinde tanımayı düşündüğümüz dayatılan fikirleri olduğu kadar, adlarına ilk fikirlerden kurtulmayı istediğimiz tamamen bize ait olan fikirleri de deforme eden iki bakımdan sahte bir bilinç gibi kendini göstermekteydi. Ve bu sürecin doğuşunun hafızamızın soyağacı ile hiçbir ilişkisi bulunmadığından, onu oluşturan nesnellüğün temeli ve antropolojik tabanı, dünyadaki tanrı-insan merkezli konumumuza göre, pek çok yüzyıldan beri varlık bilimsel sorunun kökten bir yer değiştirmesi, önemli bir sapmasıydı, ona karşı eleştirel bir tutum olmaksızın çarklarını tanıyamıyorduk; ona boyun eğmekten başka bir şey yapamıyorduk ve işte Batılılaşmayı tüm sahipliğiyle oluşturan ruhumuza birden kendini dayatan bir yapının zorbalığına bu pasif boyun eğiştir" (Shayegan, 2016, s. 131).

Doğu uygarlığının içine düştüğü anlamsızlık hâli, çifte yadsımanın bir sonucu değil, çifte yanılısmanın bir karışımı olarak tahlil edilmelidir. Bu anlamsızlık, tarihsel açıdan geri kalmış kültürlerin üst üste binmesini açığa çıkaran bir olgudur (Shayegan, 2016, s. 164). Çünkü, ortaya çıkan ikircikliğin ya da belirsizlik içinde konumlanmışlığın bulanık sularında kalınmaktadır. Doğu toplumlarının mevcut hâli, tıpkı boyun tutulması gibi bir tür kimlik tutulmasına benzemektedir. Ayrıca bu gelişme, kimlik katılaşması üzerinden de değerlendirilmelidir. O hâlde çifte yanılısma, kimlik katılaşmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak okunmalıdır. Bu zorunlu gerçeklik, tercümesini, bilinçdışı Batılılaşma'yla birlikte kültürel şizofrenide bulmaktadır (Shayegan, 2014, ss. 45-46). Shayegan düşüncesinde kültürel şizofreniye kapılmış toplumlar, tarih ve bilgi alanının dışında kalmış toplumlardır (Göle, 2011, s. 117). Öyleyse, kültürel şizofreni olarak adlandırılan şey, gelenek ile modernite, köktendincilikle küreselleşme arasındaki çatışma hâlinde beslenen bir gerçekliğin ifadesidir (Hoffman, 2002, s. 89). Bu durum, Doğulu bireylerin çatlamış bilincini yansıtan ikiyüzlülüğe işaret etmektedir. Doğulu birey hem materyalist olarak tanımladığı Batı düşüncesini küçümsemekte hem onsuz olmanın mümkün olamayacağına inanmakta hem de can çekişir durumda olan geleneğiyle yetinme arzusunda olmaktadır (Shayegan, 2017, s. 33). Benzer şekilde, bir yönüyle mistik düşünülmede, bir yönüyle de her şey ekonomiye indirgenmektedir. Bir yandan üretme ve geçinme telaşında olunmakta, bir yandan da tevekkül, rıza ve teslimiyet gibi olguların önemine vurgu yapılmaktadır (Shayegan, 2008, ss. 127-128). Nihayetinde de alçakgönüllülükle Tanrı'nın eline emanet edilen vekâlet, tekrar kendisinden geri istenmektedir. Yaşanan zıtlığın arasındaki sarkacı şiddetli hâle getiren etken, Batı uygarlığının bütünüyle nesnelleştirilemeyişi ve Doğu insanının zihinsel putlarına güçlü sınır çizemeyişi üzerinden yorumlanmalıdır (Shayegan, 2016, s. 164). Shayegan, Doğu toplumlarında hayat süren bireylerin yaralı olan bilincini ve ortaya

çıkan kültürel şizofreniyi, “ne teslimiyetle donanmışız ne de inkârın maddeci gücüyle silahlanmışız. Kimliksizlik artık bizim kimliğimizdir” sözleriyle vurgulamıştır (Shayegan, 2008, s. 90). Çünkü, Shayegan’a göre Batı egemenliğinin defedilmek istenildiği her manzarada, süreç yine bir şekilde irade dışı olarak Batılılaşmayla neticelenmektedir (Shayegan, 2014, s. 46).

Doğu uygarlığının modernliğin devingen yuvasına ve tükenmez diyalektik canlılığına dâhil olamayışı, Batı uygarlığının yalnızca kültürel yan ürünlerini tüketmeye indirgenen bir pozisyona düşmesine yol açmıştır (Shayegan, 2017, s. 165). Aslında, Doğu uygarlığının kendisi bir değer oluşturmaktan yoksun olduğundan Batılı değerleri ödünç alması anlaşılabilir bir durumdur. Buradaki sorun, bir düşünce ekolünün meydana geldiği anla Doğu dünyasına ulaştığı zaman arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bu süre içinde, söz konusu düşünce ekolleri çoktan duraklama devrine girmiş bulunmaktadır. Bunun için Doğu uygarlığı, çoğunlukla Batı uygarlığının ikinci el değerlerini almaktadır. Doğu uygarlığının aldığı bu toplumsal kabuller, Batı coğrafyasında yetiştiği alanda ilk zamanlar gördüğü itibarı görmeyen değerlerden oluşmaktadır. Üstelik, sözü edilen normlar, izmlerin eteği altında, yani ideolojik sistemlerin saldırısı şeklinde gerçekleşmektedir (Shayegan, 2008, s. 105). Doğu uygarlığının Batı egemenliğine meydan okurken bunu ya Marxist ideoloji ya da kestirme yol kabul ettiği dinsel gelenek üzerinden gerçekleştirme arzusu, bu durumu gösteren açık örneklerdir (Shayegan, 2016, s. 200).

Shayegan’a göre, kendisini Marxist biri olarak tanımlayan Doğulu biri, Karl Marx’ın, Georg Wilhelm Friedrich Hegel’den doğduğunu, Hegel’in Immanuel Kant’ın mirasçısı, Kant’ın ise David Hume ve René Descartes’in varisi olduğunu bilmemektedir. Bütün bunların da Batı düşüncesinin dönüşüm geçirdiği 13. yüzyıldan itibaren, yani skolastik düşüncenin zirvesinden itibaren, ilerleyen dönemde de Rönesans’la ivme kazanan ve nihayetinde de modern felsefeyle ulaşan sekülerleşmenin bir sürdürücüsü olduğunun farkında değildir (Shayegan, 2008, s. 219). Günümüzde, Doğu uygarlığına mensup kimi ilimzede bilginlerin, hâlâ 19. yüzyılın köhneleşmiş pozitivismi savunması, meseleyi görünür kılan başka bir vakıadır. Sözde Doğulu bilgin olarak kabul edilen bu kimselerin benimsediği tutum, Batılı bilginlerin tavrıyla kıyas edildiğinde durum, daha düşündürücü hâle gelmektedir. Zira, Doğu dünyasında öykünmesi yapılan pozitivismin neticeleri, bugün Batılı düşünürler tarafından içinde yaşadığımız çağda ortaya çıkan felaketlerin sorumlularından biri olarak görülmektedir. Nihilizmden dem vuran düşünürlerin mitolojik düşünceyi canlandırma girişimi, Doğu uygarlığının düşünce yapısındaki açmazı gösteren açık bir kanıt olarak düşünülmelidir (Shayegan, 2008, s. 146). Shayegan açısından Doğu toplumlarında rastlanan bu yönelimler, zihinsel yapılarındaki melez bilinç görünümüne işaret eden eğilimlerdir. Shayegan, Doğu uygarlığının içinde bulunduğu söz konusu eğilimi, Hindistan örneğinde Mahatma Gandhi (1869-1948), Çin örneğinde ise Mao Zedung (1893-1976) bağlamında karşılaştırmalı olarak anlamlandırmaya çalışmıştır.

Shayegan’a göre, Doğu toplumlarına yönelik mevcut tehlikeyi fark eden kişilerden biri, Gandhi’dir. Bir Hindu olarak Gandhi’nin böyle bir farkındalığa ulaşması tesadüfî bir durum değildir. Çünkü, Doğu uygarlığının son büyük kalelerinden olan Hindistan, canlılığını korumayı başarmış bir toplumdur. Ancak Gandhi, yüksek farkındalığına rağmen, yine de başarı gösterememiştir. Gandhi’nin başarı yakalayamaması, Doğu uygarlığına özgü bir çözüm yolu inşa edilmesinin ne denli zor olduğunu göstermektedir. Gandhi’nin çabasının yetersiz kaldığı bir dönemde, Mao’nun Çin’de başarıya ulaşması ise titizlikle ele alınması gereken bir meseledir (Shayegan, 2008, ss. 22-23). Çin’in kazandığı ivmenin ardında yatan gerçek, Batılılaşma’nın en canlı tezahürünün yaşandığı uygarlıklardan biri olmasından kaynaklanmıştır (Shayegan, 2008, ss. 59-60). Öyle ki, “Lao Tzu’nun yerine Marx’ın geçirilmesi, kitlesele Batılılaşmanın Asya’daki en büyük örneği” olarak görülmelidir (Shayegan, 2008, s. 61). Aslında Çin, zihnî yapısı dikkate alındığında birçok yönden göz alıcı bir uygarlıktır. Konfüçyüs’ün orta yolcu öğretisine karşılık gelen hoşgörü, katlanma, taassupsuzluk ve sabır gibi özellikler, Çin’in en belirgin niteliklerindedir. Bu nitelikler göz önünde bulundurulduğunda Çin’in modern dünyanın yüzleşmek zorunda olduğu sorunların birçoğuna çözüm üretebilecek, kendine özgü yeni metotlar inşa edebilecek, maddî ve manevî

Daryush Shayegan'ın Doğu-Batı Karşıtlığı Üzerine Temel Fikirleri

kirlilikten uzak kalabilecek, toplumsal riyâzete yönelebilecek ve insanı tüketim toplumunun tutsağı olmaktan kurtarabilecek bir uygarlık olabileceği ifade edilmelidir. Oysa Çin, Marxist ideolojiye yönelmekle, Batı düşüncesinin değişim seyrinin son aşamasını oluşturan ve yine Batı nihilizminin son görünümünden biri olan bir yolu tercih etmiştir (Shayegan, 2008, ss. 67-68). Shayegan, burada iki noktanın varlığına dikkat çekmektedir. Birincisi, Gandhi'nin kendisini Batılı değerlere kapatmasına rağmen, yine de Doğu düşüncesine özgün bir çözüm bulamamış olmasıdır. İkincisi, Mao'nun ülkesinin kurtuluşu olarak Batı merkezli bir reçete kullanması, yani Marxist ideolojiye yönelmesidir. Shayegan açısından her iki durum da Doğu uygarlığına has bir çıkış noktası bulmanın zorluğuna işaret etmektedir. Nitekim Shayegan, Doğu uygarlığının kaderini iki modern temsilci olan Gandhi ve Mao üzerinden şu sözlerle düşünsel zemine oturtmuştur:

“Belki de Asya'nın yazgısını, iki büyük çağdaş adamın yani, Gandhi ve Mao'nun birbirinden farklı kaderinde bulmak mümkündür. Her ikisi de kendi ülkelerinin liyakat sahibi çocuklarıdır... Her ikisi de ülkelerinin aşığı olan kader adamlarıdır. Fakat, biri Hintli kalmış, ötekisi kendi ülkesinin kurtuluşunu Batı düşüncesinin son silahını seçmekte görmüştür. Belki de Gandhi'nin büyüklüğü, gücü üstün tutan siyasetten kaynaklanan yozlaşmanın kökünü kazımak istemesinde yatmaktadır... Güce dayalı siyaset ilkesini alaşağı etmek ve Hindistan'ı bağımsızlaştırmak için Hindu maneviyatının yüzlerinden birisi olan aktif teslimiyete yönelmekle şaşkıncu bir rol üstlenmiştir. Ancak, Gandhi'nin açtığı yol çıkmaza girdi ve yaktığı ümit ışığı söndü. Hindistan, çaresiz öteki ülkelerin yolunu tuttu... Gandhi'nin yenilgisi, Asya'nın yenilgisinin göstergesiydi... Gandhi'nin yenilgisi, muhalif tarafın, yani Mao'nun yolunun olgunlaşmasına, yayılmasına ve genişlemesine neden oldu. Sonunda Avrupa nihilizmi her şeyi pençesine aldı” (Shayegan, 2008, ss. 68-69).

Shayegan'ın dile getirdiği görüşleri, Doğu uygarlığının Batı egemenliğinden duyulan korku hâlinde kurtulma isteğinin olduğunu göstermektedir. Fakat süreç, en nihayetinde yine Batı kültürüne teslim olunmakla neticelenmektedir (Shayegan, 2008, s. 56). Nitekim zaman, Batı uygarlığına karşı meydan okumaların çoğu kez bilinçsiz sonuçlara dayandığını göstermiştir. İnşa edilen fikirler, her ne kadar özgün ve ruhsal boyuta sahip olsa da son tahlilde bilinçsiz Batılılaşma'nın temsilcisi olarak evrensel söylemlerin yalnızca yerel bir uyarlaması olarak kalmıştır (Shayegan, 2016, s. 200). Bu tabirin açıklaması, Doğu toplumlarının kendisini her biçimde yine Batı uygarlığının değerleriyle ölçme yoluna gitmiş olması üzerinden okunmalıdır. Ancak vurgulanması gereken, Doğu uygarlığının bunu ya yüzünü tamamen Batı'ya dönerek ya da onun sultası altına girerek gerçekleştirme yoluna gitmiş olmasıdır (Shayegan, 2008, s. 171). Shayegan'a göre, Doğu toplumlarının Batı egemenliği karşısındaki tepkisel duruşu, son kertede yine Batı egemenliğine dâhil olarak neticelenmektedir.

Birbirini tutmayan iki dünyanın özdeş hâle getirilmesi için arzulanan bütünlük, yamalamadan başka bir şeyle sonuçlanmamaktadır. Şeyler üzerinde yalnızca ince bir vernik katı olan yamalama, hafif şekilde kazındığı her anda çatlakların ortaya çıktığı bir durum olarak görülmelidir. Bu yüzden, üzerine yamalanmış zeminler ister yeni ister eski söylem olsun, Shayegan'ın vurguladığı biçimiyle “ne odur ne öteki; melezdır, yani ikisinin karışımıdır ve daha o anda bir kırılma ve parazit alanı yaratmaktadır”. Dolayısıyla, içerdiği doğası dinsel ya da laik bir bağlam olsun, netice her zaman ikisinin arası olmaktadır. Keza uyum eksikliği, her durumda derinden hissedilen bir etken olarak kendini göstermektedir (Shayegan, 2017, ss. 91-92). Doğu uygarlığının bugün, “her ikisine de benzeyen, ama aynı zamanda hiçbirisi olmayan” bir görünüm sergilemesi, bu sebepten kaynaklanmaktadır (Shayegan, 2008, s. 145). Doğu insanın özünün bir parçasının, öteki parçasıyla sürekli olarak çatışma hâlinde olması, bahsi geçen gelişmeyi ispatlayan somut bir örnektir (Shayegan, 2008, s. 146). Bu nedenle de Doğu uygarlığının tarihî kaderi ne ona ne de buna sahip olmak olarak özetlenmelidir (Shayegan, 2008, s. 87). Nitekim, Shayegan'ın dile getirdiği “hiçbir yerdeyiz” sözleri, Doğu toplumlarının içinde bulunduğu durumu tasvir eden önemli bir vurgudur (Shayegan, 1984, ss. 396-397).

Diğer yandan, Shayegan açısından zihinsel düzeyde iki dünyanın farklılığını yansıtan din olgusu da incelenmesi gereken önemli bir araştırma alanıdır. Esasen insanlığın ruhsal hazinesinin sahibi olan din hem manevî hem de bireysel düzeyde zenginliğe katkı sağlayan bir etki alanı

bünyesinde barındırmaktadır (Shayegan, 2016, s. 25). Ancak, tarihsel açıdan siyasi bir düzen olarak dinler çağının son bulduğu ifade edilmelidir. Çünkü din, insanın manevî zenginliğine katkı sunabilecek kudretli hâlâ bünyesinde taşıyor olsa da sosyal düzenin yönetimini talep edecek güçten yalıtılmış bir görünümde (Shayegan, 2016, s. 222). Oysa dünya, tanrıların geri çekilmesiyle, eskisinden çok daha irrasyonel bir hâle gelmiştir. Bastırılmış imgelerle dolu bilinçaltıları, uyanmakta olan bir yanardağ gibi harekete geçerek yarı ilahî ve yarı şeytanî figürlerin kaotik durumunu açığa çıkarmıştır (Shayegan, 1999, ss. 158-159). Bu doğrultuda din, beş asırlık sekülerleşmenin bir sonucu olarak tarihin tuzağına düşmüştür (Shayegan, 2016, s. 25).

Tanrı fikrine çok önem veren Doğu toplumları, yeryüzünü, insanlığı ve sanat eserlerini yaratıcının zaferinin silinmez bir işareti olarak kabul etmektedir. Gerçekten de Tanrı'nın sıfatları ve tezahürleri, ilk önce titizlikle deftere düşülmüş, sonra da değişmesi imkânsız dinsel kaideler olarak dondurulmuştur. Metafizik merakın elinden kurtulamayan bu tavır sayesinde Tanrı'nın esrarı deşifre edilerek onun gizli dilinin hiyeroglifimsi kodları çözülmüştür. Böylece, gündelik hayattaki her hareket, bir tür ayin şeklini almıştır. Her söylem ise Tanrı kelamının kutsanması olarak addedilmiştir. Bu durum, bir yaşam tarzı altında eşsiz bir şekilde bütünleştirilmiştir. Öyle ki, bireysel alanla ilahî alan arasında ayırt edilmesi güç bir daralma ortaya çıkmıştır. Ne var ki bu durum hem ilahî alanın tuzağına düşülmesine hem de bu alanın söz konusu muamelenin kurbanı hâline gelmesine neden olmuştur (Shayegan, 2017, ss. 23-24). Bu yüzden Doğu toplumları, din olgusunu, zamanın ruhunu hesaba katmadan kestirme bir yol olarak kullanma yoluna gitmiştir. Oysa benimsenen tutum, sekülerleşme sürecinin hızlanmasına yol açmıştır. Hızlanan sekülerleşme ise bilinçsiz Batılılaşma'nın daha da süratlenmesini beraberinde getirmiştir (Shayegan, 2016, s. 235). Dolayısıyla, aklın kurnazlığının tuzağına düşen din, Batı'ya diklenmek isterken Batılılaşmakta, dünyayı ruhanileştirmek isterken sekülerleşmekte, tarihi inkâr etmek isterken de tamamen ona batmaktadır (Shayegan, 2016, s. 191). Shayegan, din olgusunun bütün Doğu dünyasında gerçek anlamından uzaklaştığını düşünmüştür. Ancak, bu konu hakkında İslâm uygarlığına dikkat kesilerek onun Batı uygarlığıyla ilişkisine ayrı bir önem vermiştir.

İki uygarlık arasındaki durumda, ele alınması gereken ilk husus, Müslümanların Batı uygarlığı karşısındaki bulanık gevşekliği andıran habersizlikleri konusudur (Shayegan, 2017, s. 32). Bir din adamının minberde *Kur'an-ı Kerim*'in eşsiz ayetlerinin değerini kanıtlamak için Karl Marx'ın veya Sigmund Freud'un yardımına başvurması, farkındalık eksikliğini yansıtan en açık örneklerden biridir. Benzer şekilde oruç ibadetinin diyetle ilişkilendirilmesi, namaz ibadetinin sporla bağdaştırılması ya da taharet konusunun sağlığa indirgenmesi gibi bilişsel sapmalar, melez bilincin en bayağı biçimlerinden yalnızca birkaçını oluşturmaktadır (Shayegan, 2008, ss. 58-59). İslâm uygarlığı, geçmişinde ne denli şanlı zaferler elde etmiş olursa olsun, bilinç düzeyinin karmaşıklığının sonucu olarak bugün kendi tarihinin yörüngesi etrafında dönmemektedir (Shayegan, 2014, s. 45). Tartışılması gereken, İslâm dünyasının bir taraftan da dinsel kimliğini koruma noktasındaki sergilediği ısrarcı görünümüdür. Oysa dünyayı İslâmileştirme çabası, Müslüman coğrafyayı bir tür tersten Batılılaşma'ya götürmektedir (Shayegan, 2017, s. 93). İslâm uygarlığının içinde bulunduğu açmaz, atadan kalmış yüklerden, savunma reflekslerinden, entelektüel sıkışmalardan ve dünyanın problemleri karşısında hazır çözümleri bulunduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Fakat, alçakgönüllülüğün ve değerler üzerindeki göreliliğin öğrenilmesi gerekmektedir. Aslında bu durum, dünyanın İslâm diniyle başladığını ve yine onunla biteceğini telkin eden baş döndürücü benmerkezci eğilimden kurtulmasını sağlayacak bir reçetedir. Bizzat İslâm dininin kendisi de büyüklüğüne, çeşitli pek çok unsuru özümsemesi ve bunları sentezlerken gösterdiği olağanüstü başarısı sayesinde ulaşmıştır (Shayegan, 2017, s. 40).

Shayegan'ın uygarlık analizinde irdelenmesi gereken bir başka husus, Friedrich Nietzsche'nin Batı uygarlığına yönelik görüşlerini, Doğu uygarlığı ekseninde yeniden anlamlandırmaya çalışmasıdır. Shayegan'a göre Nietzsche, her şeyden öte Batı uygarlığının en Batılı düşünürü olarak görülmelidir. Çünkü Batı uygarlığının dehası, Nietzsche'de canlılığının en üst seviyesine ulaşarak cinnetin tepe noktasından inişe geçmiştir (Shayegan, 2008, s. 103). "Nietzsche, Batı düşüncesinin

başlangıcında ortaya çıkan metafizik değerlerin tamamının aşamalı olarak iptal edilmesini, Tanrı'nın ölümü ve nihilizm olarak tabir" etmiştir (Shayegan, 2008, s. 31). Nitekim, Hıristiyanlığın sahip olduğu altyapının gevşemesine neden olan nihilizm, bilimsel ve düşünsel açıdan kültürel kalıpların ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak da Batı ruhu, doğası gereği müdahaleci bir niteliğe sahip olduğundan kendisini tanrıların yerine koymuştur (Shayegan, 2008, ss. 160-161). Shayegan'a göre, "Nietzsche'nin deyişiyle, bu korkunç misafir bugün yuvalanmış ve Asya'nın yarısı, Batı nihilizminin son eserinin gücü ve büyüğü tarafından kuşatılmıştır" (Shayegan, 2008, s. 24). Dolayısıyla Shayegan, nihilizmin Doğu toplumlarında kökleşmesinden büyük endişe duymuştur (Ayoobi vd., 2021, s. 119). Shayegan, nihilizm karşısında abluka altına alınan Doğu toplumlarının tarihî kaderleri hakkında düşünmek zorunda olduklarını ifade ederek bu konunun hayatî bir önem taşıdığına inanmıştır (Shayegan, 2008, s. 24). Görüldüğü gibi, Shayegan, Nietzsche'nin nihilizmden hissettiği huzursuzluğa benzer şekilde, Doğu toplumlarının Batı uygarlığıyla aynı kaderi yaşamasından tedirginlik duymuştur. Nihilizm fikrinin sorgulanmasının kritik bir önem taşıdığına kanaat getirmiştir.

Shayegan'ın nihilizm meselesini elzem kabul etmesinin nedeni, Doğu uygarlığının hâlâ Batı uygarlığının ulaştığı eşiğe gelmemesinden kaynaklanmaktadır. Shayegan'a göre, Doğu uygarlığı, mevcut hâliyle Batı vicdanının hastalıklı bilincine daha ulaşmamıştır. Bu tarihî gelişim aşamasında hâlâ bir basamak geride yer almaktadır (Shayegan, 2008, s. 88). Çünkü Doğu toplumları, Batı uygarlığında ortaya çıkan depresyonel dönüşümleri yaşamamıştır. Başka bir anlatımla, Doğu uygarlığı ne Rönesans'ı ne Reformu ne klasik çağı ne de modern dönemin baş döndürücü değişimlerini tecrübe etmiştir (Shayegan, 2014, s. 56). Bu sebeple, Doğu uygarlığı, şu anki görünümüyle "henüz değil" aşamasında konumlanmaktadır. Fakat, Doğu uygarlığı, her ne kadar henüz tamamlanmamış safhada yer alsada yine de tanrıların can çekişme dönemi başlamıştır. Düşündürücü olan, korkunç misafirin Doğu dünyasında mesken tutmaya başlamasından ötürü, tanrıların batışının yakın görünmesidir. Açmazdan kurtulmanın tek yolu ise bilincin bilincine varılmasından geçmektedir (Shayegan, 2008, ss. 89-90). Dolayısıyla, yalnızca Doğu uygarlığının Batı nihilizmi rotasına sürüklendiğini iddia etmek, sorunun çözümü için yeterli bir açıklama değildir (Shayegan, 2008, s. 18). Doğu uygarlığının tarihî seyrini belirleyecek olan etken, nihilizm karşısındaki görece korunmuşluğa ve daha az kirlenmişliğe rağmen, ona yakalanıldığının bilincine varılmasından geçmektedir (Shayegan, 2008, s. 56). Burada Shayegan tarafından altı çizilen üç farklı ima söz konusudur. Doğu uygarlığının Batı uygarlığının yakalandığı nihilizm aşamasının hâlâ bir adım gerisinde yer aldığı, her ne kadar henüz erken bir aşamada yer alsada mevcut görünümüyle nihilizme uyumlu bir çizgide hareket ettiği ve son olarak bilinçlenme koşuluyla kurtuluş imkânı hâlihazırda mümkün olabileceği konularıdır.

2. Shayegan'ın Doğu-Batı Arasındaki Diyalog Kurma Çabalarına İtirazları

İki farklı paradigma olarak Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığını epistemolojik açıdan uzlaştırma gayreti, olgularda karşılığı olmayan bir gerçekliktir (Shayegan, 2017, s. 91). Shayegan'a göre, Doğu düşüncesinin temelinde vahiy ve kurtuluşa yönelik bir ontoloji yer alırken Batı düşüncesi, varlığın ve bilginin sekülerleşmesi üzerine kurulu bir fikriyata dayanmaktadır (Ayoobi ve diğerleri, 2021, s. 119). Dolayısıyla, Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığı arasında gerçek bir uyumun ortaya çıkması olanaklı bir durum değildir (Shayegan, 2016, s. 27). Çünkü, Doğu uygarlığının ve Batı uygarlığının birbirine karışarak tek bir zihinsel çerçevede vücut bulması mümkün görünmemektedir (Shayegan, 2008, s. 271). Üstelik, Shayegan'a göre bugün, Doğu toplumlarını çıkmaza sürükleyen zihin çarpıklıkları, çözülmez bir boyuta ulaşmıştır. Batı uygarlığının bu konuyu, bir Doğulu perspektifinden derinden hissetmesi muhtemel değildir. Bu durum, bir kimsenin, başka bir kimsenin yerine ölmesinin mümkün olmamasına benzer bir hadise olarak görülmelidir. Dolayısıyla, yüzleşme ortamı, Doğu uygarlığının tarihî kaderini belirleme gücünden ötürü başkasına devretmemesi gereken bir meseledir (Shayegan, 2017, s. 15). Fakat, Doğu uygarlığının tarihî kaderinin "ne"liği konusu, felsefî bir problem olarak kabul edilmelidir. Felsefî sorgulamanın tek

yolu, tıpkı Batı uygarlığının Doğu düşüncesine sızdığı şekliyle, yani eleştirel düşünme, sorgulama ve analitik düşünme yoluyla gerçekleştirilmelidir (Shayegan, 2008, s. 17).

Shayegan'a göre, tüm hazır fikirleri baştan aşağı sarsan, bütün kuralları bilinçli şekilde altüst eden Batı düşüncesi karşısında tek bir seçenek söz konusudur. Bu seçenek, sözü edilen altüst oluşların ardında kalanın keşfedilmesidir. Hâlâ sağlam kalan değerlerin kabuk bağlamadan yaraların içinden çıkarılması ve onlara tekrar kök salabilecekleri yeni alanlar açılması öncelik hedefler olmalıdır (Shayegan, 2014, s. 77). Böylece, kültürel şizofreninin bilincine varılarak melez bilinçten kurtulmanın yolu aranmalıdır (Shayegan, 2014, s. 47). Dolayısıyla, kaldığı ölçüde geleneğin ontolojik olarak modern öncesi dönemindeki başlangıç noktasına ulaşılmalıdır (Shayegan, 2017, s. 47). Hem çare olabilmesi hem de hâlihazırda vücut verdiği metafiziği tekrardan canlandırmak için maneviyata yer açılmalıdır. Açılacak bu yerin, modern dünya düzeniyle nasıl bütünleşeceğine yönelik bir bilinç inşa edilmelidir. Fakat, tüm bunlar yapılırken modern kimliğin tedrisatından geçmeden zamanın insanı olunamayacağı unutulmamalıdır (Shayegan, 2014, s. 100). Çünkü modernite, kimlikler arasında ortaya çıkan karmaşıklıkta göz ardı edilmesi mümkün olmayan bir gerçekliktir (Shayegan, 1999, ss. 156-157). Shayegan'a göre, yaralı bilinçten, kültürel şizofreniden ve melez bilinçten kurtulmak için yapılması gereken, Doğu düşüncesinin birikimine karşılık gelen maneviyatın yeniden inşa edilmesidir. Shayegan, Doğu uygarlığı açısından kurtuluşun nasıl bir çerçevede olanaklı olabileceğini şu sözlerle somutlaştırmıştır:

“Değişimin hızlanan ritmine ayak uydurmak isteyen herkesin, her şeyden önce şunu anlaması gerekir: Artık parçalanmış ontolojilerin dünyasında yaşıyoruz; eski metafizik temellerin yerini 'bağlantılılık' kavramı almış durumda. Bu bağlantılılık, kültürün, bilginin ve bilimin tüm düzeylerinde kendini gösteriyor: Çokkültürlülük, çoğul kimlikler, Dünya Çapında Ağ (WWW), bütüncül bilim. Melez kültürlerin içinde yaşıyoruz; burada bilinç düzeylerinin tümü birbirine karışır, iç içe geçer. Bu yeni mozaik yapı, eğer berrak bir bilinçle ve hınc duymadan kavranırsa, bizi zenginleştirir; bilgi alanlarını genişletebilir, duyguların yelpazesini büyütebilir. Ancak, içe bakışın eleştirel alanından uzaklaştırıldığında -ideolojik bir zorbalıkta veya köktencilikte olduğu gibi- bu değişimler tıkanmalara yol açar, gerçekliğin ve zihinsel imgelerin çarpıtılmasına neden olur; tıpkı paramparça olmuş bir aynada yansıyan dünya gibi” (Shayegan, 2015, s. 18).

Shayegan'ın tehlikeli kabul ettiği durumlardan biri, kurulu bir saat düzeni gibi aynı koşulların tekrar tekrar uyarlanmaya çalışılmasıdır. Çünkü bu durum, hata sayısının sürekli olarak artışına neden olacaktır. Hatalar aşılmadıkça da özel ve kamu ayrımı, laiklik konusu, kutsal ve dünya ayrımı gibi konular hiçbir şekilde çözüme kavuşmayacaktır (Shayegan, 2014, s. 47). Söz konusu etkenlerin gerçekleşip gerçekleşmeme durumu, Doğu düşüncesinin şu anda tarihin hangi aşamasında yer aldığı ve ilerleyen dönemlerde kendisine nasıl bir rota belirleyeceği konusunda belirleyici bir rol üstlenecektir (Shayegan, 2008, s. 18). Shayegan, Batı egemenliği karşısında süregelen hataların artık sonlanması gerektiğini ifade ederek bu durumun aşılması elzem bir adım olduğunu dile getirmiştir.

Doğu toplumlarının aşması gereken bu meseleler, bir zihniyet dönüşümünü zorunlu kılmaktadır. Ancak, zihniyetlerin bir günde evrim geçirmesinin mümkün olmaması, bu durumu zora sürüklemektedir (Shayegan, 2014, ss. 16-17). Tam bu noktada, modernleşmenin en büyük paradokslarından biri devreye girmelidir. Söz konusu paradoksun ardındaki şey, modernitenin atadan kalma dirençleri ortaya çıkarmasıdır. Atadan kalma direnç duygusu, yani geleneksel mukavemet biçimi, Doğu insanının yükleneceği işlevi daha da güçlü kılacaktır (Shayegan, 2017, s. 185). Yapılması gereken, sadece ihtiyaç duyulduğunda açılım gösteren düşünce olgusunu harekete geçirmektir. Günümüzde Doğu uygarlığının buna belirgin şekilde talip olduğunu ifade etmek güç olsa da düşünceye olan ihtiyacın gün geçtikçe artış gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir (Shayegan, 2008, s. 90). Üstelik, varlığı en saldırgan şekilde tehdit altında olan Doğu uygarlığının, Batı egemenliği karşısında susma hakkı bulunmamaktadır (Shayegan, 2008, s. 58). Bu sebeple, özellikle de Doğu uygarlığının ileri gelen büyük kültürleri, Batı uygarlığı tarafından kurulan oyunun kurallarına karşı çıkmak durumundadır. Bu yol, Batı uygarlığı eliyle inşa edilen düzenin son bulması için tek çıkar yol olarak görülmelidir (Shayegan, 2016, s. 26). Çünkü, ihmâl edilmemesi

Daryush Shayegan'ın Doğu-Batı Karşıtlığı Üzerine Temel Fikirleri

gereken, Doğulu bireyin, “minnetsizlikle menfaati, tevekkülle tahakkümü, kurtuluşla başarıyı barıştırmak zorunda olan bir insan” olması gerektiğidir (Shayegan, 2008, s. 150).

SONUÇ

Bu makalede, Shayegan'ın Doğu'yla Batı uygarlığı arasındaki karşıtlığa ilişkin temel fikirleri incelenmiştir. Shayegan'a göre, iki uygarlık arasında uzlaşılması güç bir durum söz konusudur. Shayegan açısından bu durum, geleneği işaret eden Doğu uygarlığıyla moderniteyi temsil eden Batı uygarlığı arasındaki açmazın yansımaları üzerinden okunmalıdır. Bu açmaz, aynı zamanda modern dünyanın krizini oluşturan bir etken olarak düşünülmelidir. Ancak Shayegan, modern dünyanın içinde bulunduğu durumdan Doğu toplumlarının daha fazla etkilendiğine işaret etmiştir. Bu nedenle de düşüncesinin merkezine Doğu toplumlarının günümüzdeki yönelimlerini yerleştirmiştir. Doğu insanının yaşadığı zihinsel dağınıklığı ise “yaralı bilinç”, “melez bilinç” ve “kültürel şizofreni” gibi kavramlar üzerinden anlamlandırmaya çalışmıştır.

Shayegan'a göre Batı uygarlığının zihni yapısı, tüm insanlığın bilişsel yönden değişmesine neden olmuştur. Bu durum, özellikle de Doğu uygarlığının düşünce yapısında meydana gelen dönüşümde kendini göstermektedir. Shayegan'a göre, tarihin değişim seyrine yabancılaşan Doğu toplumlarında zihinsel zedelenmeler belirmiştir. Bu tablo, bireylerde yaralı bilincin doğmasına yol açmıştır. Artık, ikili bir bilinç üzerinden düşünmeye başlayan zihin, arka planında ideolojik fikirlerin yer aldığı melez bilinç arasında sıkışmaya başlamıştır. Bütünüyle sahte bilinç anlamına gelen bu gelişme, tarih ve bilgi alanından uzak kalan şizofrenik toplumların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, Shayegan düşüncesinde kültürel şizofreni, gelenekle modernite arasında tam olarak benimsenmemiş iki bilinç düzeyinin kesiştiği noktada meydana gelmektedir. Shayegan'a göre bunun sonucunda ne geleneğine bütünüyle sarılmış ne de modernliği tümüyle içselleştirmiş zihinsel kopukluklar açığa çıkmaktadır. Kısacası, Shayegan'ın çalışmaları boyunca Doğu insanının zihinsel sapmalarını irdeleme gayreti, Doğu uygarlığını anlamlandırma çabasından kaynaklanmıştır. Nitekim kuramsal çıkarımları, bugün her iki uygarlık arasındaki anlaşmazlıkta bilişsel açıdan tıkanmış Doğu insanının içinde bulunduğu durumun anlaşılması için önemli bir katkı sunmaktadır.

Extended Summary

This article critically examines Shayegan's foundational concepts regarding the dichotomy between Eastern and Western civilizations. Shayegan endeavored to interpret the stalemate between these civilizations through the secular framework of Western civilization and the metaphysical dimension of Eastern civilization. As a thinker, Shayegan attributed the incompatibility between the two civilizations not solely to historical facts but also to intellectual dimensions. His intellectual legacy provides a significant perspective for comprehending both civilizations within their respective universes of meaning and within a holistic framework. According to Shayegan, reconciling the two civilizations presents a formidable challenge. This complexity should also be regarded as a contributing factor to the crisis of the modern world. However, Shayegan posited that Eastern societies were more profoundly affected by the current state of the modern world. He centered his thought on the prevailing trends within Eastern societies, attempting to interpret the mental disarray experienced by Eastern individuals through concepts such as wounded consciousness, hybrid consciousness, and cultural schizophrenia. For Shayegan, contemporary issues should be understood through the lens of the impasse between Eastern civilization, which signifies tradition, and Western civilization, which embodies modernity.

Shayegan posits that mental injuries have surfaced in Eastern societies that have become estranged from historical progression, resulting in a wounded consciousness among individuals. This consciousness, now operating under a dual framework, finds itself constrained by a hybrid consciousness imbued with ideological underpinnings. This evolution, indicative of a fundamentally

false consciousness, has led to the formation of schizophrenic societies that remain detached from historical and epistemic domains. In Shayegan's analysis, cultural schizophrenia manifests at the juncture of two unassimilated levels of consciousness, amid the tension between tradition and modernity. Consequently, mental disjunctions arise, neither fully aligned with tradition nor entirely assimilating modernity. These concepts, which underpin Shayegan's intellectual framework, are his original conceptualizations, offering both theoretical and practical insights. They elucidate the complexities faced by individuals who internally identify as Easterners while externally adopting Western personas. Shayegan argues that the mind generates a wounded consciousness when tradition intersects with modernity. Subsequently, mental fragmentation ensues, as traditional and modern values are superficially integrated. At this juncture, the mind struggles to synthesize a coherent whole from these disparate thoughts, under the influence of a hybrid consciousness. Shayegan identifies this stage as indicative of an unassimilated modernity. The presence of a hybrid consciousness, embodying both Eastern and Western identities, precipitates cultural schizophrenia. This condition fosters cognitive disintegration, as individuals neither fully adhere to their ancestral culture nor completely assimilate modernity.

Shayegan's endeavors to explore the cognitive divergences of Eastern populations throughout his intellectual career are rooted in his quest to comprehend Eastern civilization. His theoretical insights have significantly contributed to understanding the predicament of Eastern individuals who find themselves cognitively constrained amidst the contemporary clash between two civilizations. It is important to recognize that the perspectives articulated by Shayegan extend beyond mere attempts to enlighten Eastern societies. While Shayegan's analyses offer significant insights into the conditions of Eastern populations, they also establish a crucial framework for comprehending the current state of Western civilization. Consequently, his ideas furnish valuable insights for a multidimensional understanding of the contemporary conflict between Eastern and Western civilizations, which remains a pivotal issue today. This article seeks to investigate the pertinent issues that delve into the intellectual intricacies of Shayegan's East-West conflict.

KAYNAKÇA

Ayoobi, E., Far, F. S. E., Mehr, A. D., Jahaghi, M. A. (2021). The places of tradition and modernity in the works and thought of Dariush Shayegan before the Islamic Revolution of Iran. *International Journal of Political Science*, 11(1), 109-120.

Boroujerdi, M. (2001). *İran entelektüelleri ve Batı*. (Çev: Gedikli, F.). Yöneliş.

Gharayagh-Zandi, D. (2005). Intellectualism, identity and modernism in Iran: An cognitive approach. *An Iranian Quarterly*, 6(3-4), 77-94.

Göle, N. (2011). *Melez desenler: İslâm ve modernlik üzerine*. (4. Baskı). Metis Yayınları.

Göle, N. (2016). *Modern ve mahrem: Medeniyet ve örtünme*. (13. Baskı). Metis Yayınları.

Hoffman, D. (2002). Beyond public diplomacy. *Council on Foreign Relations*, 81(2), 83-95.

Jeshvaghani, M. S. (2024). Forthy-piece identity, post-secularism and post-modern discourse (An analysis of the ideas of late Darius Shayegan). *Sociological Cultural Studies, Institute for Humanities and Cultural Studies, Quarterly Journal*, 15(3), 177-203. <https://www.doi.org/10.30465/scs.2024.48467.2840>.

Shayegan, D. (1984). Ideology as a meeting point between two worlds. M. Cazenave (Ed.). *Science and Consciousness: Two Views of the Universe*, Pergamon Press, 391-397.

Shayegan, D. (1999). The horizon of mixed influences. F. Mayor (Ed.), *Letters to Future Generations*, UNESCO Publishing, 153-162.

Daryush Shayegan'ın Doğu-Batı Karşıtlığı Üzerine Temel Fikirleri

Shayegan, D. (2008). *Batı karşısında Asya*. (2. Baskı). D. Örs (Çev). Anka Yayınları.

Shayegan, D. (2014). *Melez bilinç*. (2. Baskı). H. Bayrı (Çev). Metis Yayınları.

Shayegan, D. (2015). Dialogue among civilizations: A brief review. J. Sebit, J. & J. Garsdal, J. (Ed.), *How is Global Dialogue Possible?: Foundational Research on Values, Conflicts, and Intercultural Thought*, Berlin: Walter de Gruyter GmbH, 11-18.

Shayegan, D. (2016). *Din devrimi nedir?*. N. Özakıncı (Çev). Sitare Yayınları.

Shayegan, D. (2017). *Yaralı bilinç: Geleneksel toplumlarda kültürel şizofreni*. (5. Baskı). H. Bayrı (Çev). Metis Yayınları.

Tıgılı, A. (2017). *İran'da entelektüel dinî düşünce hareketi*. Mana Yayınları.

 SUITDER SÜT İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ Süleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>